**КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ.
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО
CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY.
CRIMINAL-EXECUTIVE LAW**

DOI: 10.32844/2222-5374-2020-105-3.01
УДК: 343.1

Антонюк О. А.,

здобувач Науково-дослідного інституту публічного права, кандидат
політичних наук

**КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЯК ЕЛЕМЕНТ
МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ
ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ**

Актуальність статті полягає в тому, що криміналістична характеристика повинна бути заснована на основі дослідження матеріалів кримінальних справ та проваджень, а також мати безпосередньо практичне направлення. Тобто вирішувати конкретні задачі розслідування: надавати можливості для висунення версій, побудови кореляційних зв'язків між окремими елементами, забезпечення більш якісного планування розслідування тощо. В іншому випадку вона дійсно буде «фантомом», тобто недієвим інструментом розслідування. В той же час, науковці продовжують досліджувати протиправні діяння в розрізі побудови їх криміналістичних характеристик. Наукова стаття присвячена дослідженню деяких аспектів розслідування кримінальних правопорушень проти громадського порядку. Розглядаються особливості криміналістичної характеристики як елементу методики розслідування визначеної категорії кримінальних правопорушень. Автор акцентує увагу на тому, що криміналістична характеристика повинна бути заснована на основі дослідження матеріалів кримінальних справ та проваджень, а також мати безпосередньо практичне направлення. Тобто вирішувати конкретні задачі розслідування: надавати можливості для висунення версій, побудови кореляційних зв'язків між окремими елементами, забезпечення більш якісного планування розслідування тощо. В іншому випадку вона дійсно буде «фантомом», тобто недієвим інструментом розслідування. В той же час, науковці продовжують досліджувати протиправні діяння в розрізі побудови їх криміналістичних характеристик. На нашу думку, це дійсно важливо для методики розслідування будь-якого кримінального правопорушення, тому спробуємо вирішити завдання її побудови в досліджуваній категорії діянь: проти громадського порядку. Сформульовано поняття криміналістичної характеристики як сукупності даних про криміналістично важливі ознаки та властивості протиправного діяння, що зумовлена закономірними зв'язками між окремими її елементами та забезпечує побудову і перевірку версій для вирішення конкретних завдань кримінального провадження.

Ключові слова: кримінальні правопорушення, громадський порядок, криміналістична характеристика, методика розслідування, слідчі (розшукові) дії, планування розслідування.

Актуальність теми. В 60–70-их роках ХХ сторіччя вчені-криміналісти продовжували розробляти різноманітні засоби та методи, які б допомагали працівникам правоохоронних органів в розслідуванні кримінальних правопорушень. Слід зазначити, що певний прорив в цей час здійснили Л. Г. Відонов та Л. О. Сергєєв, які вказали на існування такої наукової категорії як криміналістична характеристика злочинів. З того часу пройшло більше ніж півсторіччя, але наукові дискусії з приводу як загалом існування криміналістичної характеристики, так і її наповнення до цього часу не припиняються. Зокрема, Р. С. Белкін ще на початку ХХІ ст. назвав дану категорію «науковим фантомом», хоча до цього висловлювався в ряді праць за її існування та важливість подальшої розробки.

Ми підтримуємо його позицію в розрізі того, що криміналістична характеристика повинна бути заснована на основі дослідження матеріалів кримінальних справ та проваджень, а також мати безпосередньо практичне направлення. Тобто вирішувати конкретні задачі розслідування: надавати можливості для висунення версій, побудови кореляційних зв'язків між окремими елементами, забезпечення більш якісного планування розслідування тощо. В іншому випадку вона дійсно буде «фантомом», тобто неіснуючим інструментом розслідування. В той же час, науковці продовжують досліджувати протиправні діяння в розрізі побудови їх криміналістичних характеристик. На нашу думку, це дійсно важливо для методики розслідування будь-якого кримінального правопорушення, тому спробуємо вирішити завдання її побудови в досліджуваній категорії діянь: проти громадського порядку.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Серед науковців, які присвятили свої дослідження розробці поняття та наповненню криміналістичної характеристики слід відмітити таких як Р. С. Белкін, В. Д. Берназ, О. М. Васильєв, Л. Г. Відонов, А. Ф. Волобуєв, І. Ф. Герасимов, В. Ф. Єрмолович, В. А. Журавель, О. Н. Колесніченко, В. О. Коновалова, В. В. Лисенко, В. О. Образцов, І. Ф. Пантелєєв, М. В. Салтевський, Л. О. Сергєєв, Р. Л. Степанюк, В. Г. Танасевич, О. Г. Філіпов, К. О. Чаплинський, В. Ю. Шепітько, М. П. Яблоков та ін. В той же час, ми спробуємо комплексно дослідити криміналістичну характеристику окремої групи протиправних діянь: кримінальних правопорушень проти громадського порядку.

Метою даної статті є дослідження криміналістичної характеристики як елементу методики розслідування кримінальних правопорушень проти громадського порядку.

Виклад основного матеріалу. Одразу слід наголосити на тому, що, як зазначалося вище, криміналістична характеристика є відносно новою науковою категорією в криміналістиці, але за її недовге існування вже має місце ряд визначень її поняття.

Зокрема, Л. Г. Відонов акцентував увагу на тому, що найбільш важливим є використання даної категорії на початковому етапі розслідування злочинів, коли здебільшого існує дефіцит вихідної інформації. Адже за допомогою стійких кореляційних зв'язків між її окремими елементами вона дозволяє глибше аналізувати наявні слідчі та оперативні дані, висувати обґрунтовані версії, будувати інформаційні моделі щодо події злочину, ймовірних злочинців та інших невстановлених обставин. В розрізі свого дослідження Л. Г. Відонов на основі багатьох сотень кримінальних справ виявив залежності між деякими елементами криміналістичної

характеристики умисних вбивств, отримавши цінні дані, що стосуються як умовно-однозначних, так і ймовірно-статистичних закономірних зв'язків. Потім автор наводить приклади таких кореляційних зв'язків і підсумовує, вказавши, що виявлення подібних зв'язків слід здійснювати і стосовно криміналістичних характеристик інших злочинів. Об'єктивні показники закономірних зв'язків покликані ознаменувати якісно вищий рівень у розвитку окремих методик розслідування [3].

В свою чергу, Л.О.Сергєєв провівши аналіз кримінальних справ, порушених за фактами розкрадань майна у сфері будівництва, вказав на те, що виключно важливе значення для розслідування знань про способи вчинення розкрадань; умови, в яких вони вчиняються і особливості обстановки; особливості безпосереднього об'єкту посягання; особливості суб'єкту і суб'єктивної сторони злочинів; зв'язок розкрадань з іншими злочинами і діями, що не тягнуть кримінального покарання; взаємозв'язки між названими групами обставин [11, с. 4–5].

Слушною є думка А. В. Старушкевича, який акцентує увагу на тому, що однією з причин неефективної боротьби з окремими видами злочинів є недостатнє дослідження саме криміналістичного аспекту пошуково-пізнавальної діяльності. Автор вказує, що не випадково слідчі одностайно зазначають, що наявні у їх розпорядженні методичні рекомендації мають суттєві недоліки, не вміщують у достатньому об'ємі інформації, що необхідна для їх практичної діяльності. Все це висуває вказану багатопланову проблему в коло актуальних напрямків, як теоретичних, так і прикладних криміналістичних досліджень. Підводячи підсумок, А. В. Старушкевич говорить, що до вказаних досліджень слід віднести роботи, пов'язані з розробкою теоретичних засад криміналістичної характеристики; формуванням криміналістичних характеристик окремих видів злочинів і їх використання для оптимізації попереднього слідства, підвищення його ефективності [12, с. 3–4].

З приводу безпосереднього визначення поняття криміналістичної характеристики, то приведемо позицію наступної групи науковців (О. Н. Колесніченко, В. Є. Коновалова). Автори наголошують, що, по-перше, криміналістична характеристика – це відомості про криміналістично значущі ознаки злочинів певного виду. По-друге, це система відомостей, яка спирається на структуру складу злочину (кримінальне право) та відповідну структуру предмету доказування (кримінально-процесуальне право). По-третє, це система відомостей, яка включає дані про закономірні зв'язки статистичного характеру між ознаками злочинів певного виду. По-четверте, це система відомостей, яка слугує побудові і перевірці слідчих версій. Саме з урахуванням цих положень вченими було сформульовано визначення поняття криміналістичної характеристики як системи відомостей (інформації) про криміналістично значущі ознаки злочинів певного виду, яка відбиває закономірні зв'язки між ними і слугує побудові і перевірці слідчих версій в розслідуванні конкретних злочинів [6, с. 16–20].

А вже група вчених-криміналістів (В. П. Бахін, Б. Є. Лук'янчиков) проаналізувала ряд праць різних науковців і зробила висновок, що визначення криміналістичної характеристики можливе в наступних інтерпретаціях: інформаційна модель типових ознак певного виду (групи) злочинів; вірогідна модель події; система даних (відомостей) про злочин, які допомагають розкриттю та розслідуванню; система узагальнених фактичних

даних, знання яких необхідне для організації розслідування злочинів; система особливостей виду злочинів, які мають значення для розслідування; система опису криміналістично значущих ознак злочинів з метою забезпечення їх розслідування та запобігання; склад події даного виду злочину, який вказує на його стійкі ознаки, що проявляються зовні як визначена за змістом, чітко вибудована система матеріальних та інтелектуальних слідів тощо [1, с. 39].

З огляду на зазначене у нас викликає сумнів позиція А. О. Кочневої, яка акцентує увагу на тому, що традиційні видові і підвидові методики не завжди забезпечують належну ефективність розслідування. Авторка наголошує, що такі методики орієнтовані або на конкретний кримінально-правовий вид злочинів (вбивство, крадіжка і т.п.) або на його різновид, виділений за кримінально-правовим і (або) криміналістичним ознаками (наприклад, вбивство за замовленням; вбивства, замасковані інсценуванням; крадіжки, пов'язані з проникненням в приміщення і т.п.). А. О. Кочнева говорить, що на початку кримінального провадження далеко не завжди можна дати однозначну кримінально-правову оцінку розслідуваної події, а, отже, правильно вибрати видovu (підвидovu) методику розслідування. Крім того, злочинна діяльність певної особи або групи осіб може включати цілий комплекс пов'язаних між собою злочинів, що знову таки не дозволяє продуктивно скористатися будь-якою окремою видовою методикою [7, с. 159; 13].

Повертаючись до визначень криміналістичної характеристики, вважаємо за необхідне привести думку Л. Я. Драпкіна, який зазначав, що це наукова категорія, в якій з достатнім ступенем конкретності описано типові ознаки та властивості події, обстановки, способу та механізму вчинення суспільно-небезпечних діянь певної класифікаційної групи, процесу виникнення та локалізації доказів, типових ознак особистості та поведінки винних, потерпілих, а також стійкі особливості інших об'єктів посягань [5, с. 17].

А вже В. В. Радаєв зробив висновок щодо подальшого можливого її розвитку: 1) виявлення злочинів, висунення версій про злочинний характер тієї чи іншої події; 2) висунення версії про особу злочинця; 3) висунення версії про вчинення злочину групою осіб; 4) використання відомостей про типові місця приховання та реалізації викраденого для розшуку предметів посягання; 5) застосування даних про механізм слідоутворення для правильного визначення кола можливих джерел інформації про злочин, більш цілеспрямованої роботи з їх виявлення, для виявлення матеріальних слідів злочину в ході огляду [10, с. 17–19]. Зі свого боку, О. О. Ейсман говорить про те, що криміналістична характеристика злочину – це науково обґрунтований типовий перелік обставин, що підлягають встановленню по справі як юридично релевантних, так і проміжних (доказових) з виділенням серед них прихованих, неочевидних обставин, що характеризують злочин даного виду (групи) на момент початку розслідування і служать ефективній організації розслідування [14, с. 99]. Як бачимо, вказані науковці акцентують увагу на наявності обставин, що необхідно досліджувати у визначеній науковій категорії. Для розслідування кримінальних правопорушень проти громадського порядку це також має важливе значення, адже надання інформаційного наповнення елементів криміналістичної характеристики надасть змогу працівникам правоохоронних органів більш якісно здійснювати розслідування.

В свою чергу, М. П. Яблоков акцентував увагу на тому, що зачепивши одну ланку в цій системі взаємозв'язків, можна витягнути назовні весь ланцюг. Зокрема, виявлення наявності в розслідуваному злочині будь-якого елемента із взаємозалежного ланцюжка з тим або іншим ступенем ймовірності може вказувати на існування іншого, поки ще не встановленого елемента й визначити напрямок та засоби його пошуку [8]. А вже В. Д. Берназ акцентував увагу на необхідності розробки криміналістичної характеристики, в той же час наголосивши, що без дослідження кримінальних проваджень неможливо визначити систему узагальнених відомостей групи кримінальних правопорушень. З огляду на означене автор зробив висновок, що криміналістична характеристика «...це основана на державних статистичних даних науково-обґрунтована система узагальненої інформації та їх джерел про обставини, які були доказані, та інші, які мали значення для попередження, виявлення, розслідування та судового розгляду досліджуваних злочинів зазначеної категорії» [2, с. 17]. Ми не можемо повністю погодитись з наведеним визначенням, адже державні статистичні дані не можуть в повній мірі відобразити особливості розслідування кримінальних правопорушень проти громадського порядку.

В. В. Лисенко стосовно значення криміналістичної характеристики наголошував на тому, що вона має практичне призначення не лише у випадку встановлення типових зв'язків між її елементами. Також автор вказував на те, що досліджувана наукова категорія може бути також ефективно застосована у діяльності слідчих органів за наявності нетипових особливостей окремих елементів чи зв'язків. Підводячи підсумок, В. В. Лисенко говорить про те, що до змісту криміналістичної характеристики необхідно включати інформацію про злочини, яка має одиничні прояви [9, с. 234]. Ми підтримуємо позицію автора, адже окремі кримінальні правопорушення проти громадського порядку мають поодинокі випадки (наприклад, ст. 295 «Заклики до вчинення дій, що загрожують громадському порядку»). В той же час, побудова криміналістичної характеристики надасть певні інструменти працівникам правоохоронних органів для збільшення ефективності процесу розслідування.

На останок приведемо думку І. Ф. Герасимова, який акцентував увагу на тому, що криміналістична характеристика в системі методики відіграє не тільки інформаційну роль, але й слугує фактичною базою для вирішення питань, що розглядаються в інших структурних елементах, зокрема: 1) відомості про способи вчинення злочинів надають можливість класифікації їх у методичних цілях та розробки окремих методик розслідування, або диференціювати методичні положення в рамках загальної методики; 2) висунення версій та планування розслідування; 3) тактики окремих слідчих дій [4, с. 8–10].

З огляду на наведені визначення та думки науковців, вважаємо за потрібне сформулювати авторське визначення криміналістичної характеристики як сукупності даних про криміналістично важливі ознаки та властивості протиправного діяння, що зумовлена закономірними зв'язками між окремими її елементами та забезпечує побудову і перевірку версій для вирішення конкретних завдань кримінального провадження.

Висновок. Підсумовуючи, зазначимо, що криміналістична характеристика повинна бути заснована на основі дослідження матеріалів кримінальних справ та проваджень, а також мати безпосередньо практичне

направлення. Зазначається, що окремі кримінальні правопорушення проти громадського порядку мають поодинокі випадки (наприклад, ст. 295 «Заклики до вчинення дій, що загрожують громадському порядку»). В той же час, побудова криміналістичної характеристики надасть певні інструменти працівникам правоохоронних органів для збільшення ефективності процесу розслідування. Сформульовано поняття криміналістичної характеристики як сукупності даних про криміналістично важливі ознаки та властивості протиправного діяння, що зумовлена закономірними зв'язками між окремими її елементами та забезпечує побудову і перевірку версій для вирішення конкретних завдань кримінального провадження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бахін В.П., Лук'янчиков Б.Є. Склад і призначення криміналістичної характеристики злочинів. *Правничий часопис Донецького університету*. 2000. № 1(4). С. 39–43.
2. Берназ В.Д. Криміналістична характеристика як наукова категорія. *Південноукраїнський правничий часопис*. № 1. 2006. С. 16–18.
3. Видонов Л.Г. Система типовых версий о лицах, совершивших убийство. Горький, 1977. 32 с.
4. Герасимов И. Ф. Криминалистические характеристики преступлений в структуре частных методик. *Криминалистическая характеристика в методике расследования преступлений*. Свердловск: УрГУ. 1978.
5. Драпкин Л.Я. Предмет доказывания и криминалистические характеристики преступлений. *Межвуз. сб. науч. тр.* Свердловск, 1978. Вып.69. С. 17.
6. Колесниченко А.Н., Коновалова В.Е. Криминалистическая характеристика преступлений. Учеб. пособие. Харьков: Юрид. ин-т, 1985. 93 с.
7. Кочнева А. О. Криміналістична методика розслідування злочинів: сучасний стан і проблеми розвитку. *Юридичний вісник*. № 1(38). 2016. С. 157–162.
8. Лисенко В. В. Криміналістичне забезпечення діяльності податкової міліції (Теорія та практика) : монографія. К. : Логос, 2004. 324 с.
9. Радаев В. В. Криминалистическая характеристика преступлений и ее использование в следственной практике: лекция. Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1987. 24 с.
10. Сергеев Л. А. Расследование и предупреждение хищений, совершаемых при производстве строительных работ : автореферат дисс .. кандидата юрид. наук : 12.00.09/ М., 1966. 24 с.
11. Старушкевич А. В. Криміналістична характеристика злочинів : навч. посібник. К., 1997. 44 с.
12. Тищенко В. В. Концептуальні основи розслідування корисливо-насильницьких злочинів: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2003. 34 с.
13. Эйсман А.А. О содержании понятия криминалистической характеристики преступлений. *Криминалистическая характеристика преступлений*. М., 1984. 135 с.
14. Криминалистика : [учебник] / отв. ред. Н. П. Яблоков. 3-е изд., перераб. и доп. М. : Юристъ, 2005. 781 с.

O. Antoniuk

CRIMINAL CHARACTERISTICS AS AN ELEMENT OF THE METHODOLOGY OF INVESTIGATION OF CRIMINAL OFFENSES AGAINST PUBLIC ORDER

The relevance of the article is that the forensic characteristics should be based on the study of materials of criminal cases and proceedings, as well as have a direct practical direction. That is, to solve specific tasks of the investigation: to provide opportunities for the development of versions, to build correlations between individual elements, to ensure better planning of the investigation, and so on. Otherwise, it will really be a «phantom», ie an ineffective tool of investigation. At the same time, scientists continue to investigate illegal acts in terms of constructing their forensic characteristics. The scientific article is devoted to the study of some aspects of the investigation of criminal offenses against public order. The peculiarities of forensic characteristics as an element of the methodology of investigation of a certain category of criminal offenses are considered. The author emphasizes that the forensic characteristics should be based on the study of materials of criminal cases and proceedings, as well as has a direct practical direction. That is, to solve specific tasks of the investigation: to provide opportunities for proposing versions, building correlations between individual elements, ensuring better planning of the investigation, and so on. Otherwise, it will really be a «phantom», ie an ineffective tool of investigation. At the same time, scientists continue to investigate illegal acts in terms of constructing their forensic characteristics. In our opinion, this is really important for the methodology of investigation of any criminal offense, so we will try to solve the problem of its construction in the studied category of actions: against public order. The notion of forensic characteristics is formulated as a set of data on forensically important features and properties of an illegal act, which is due to the natural connections between its individual elements and provides construction and verification of versions to solve specific problems of criminal proceedings.

Keywords: criminal offenses, public order, forensic characteristics, methods of investigation, investigative (search) actions, investigation planning.